

GREK HARFLİ KARAMANLICA KİTABELERDEKİ ALINTI ÖĞELER ÜZERİNE*

*Zuhal KÜLTÜRAL***

ÖZET

Türk dili tarih boyunca birçok alfabe ile yazılmıştır. Bu alfabelerden biri de Yunan alfabesidir. Karamanlılar Anadolu'daki Türkçe konuşan ve yazılarında Yunan alfabesini kullanan Ortodoks Hristiyanlardır. Özellikle Anadolu'da Karaman, Konya, Kayseri, Isparta, Burdur, Aydın, Karadeniz'in sahil bölgesi ve İstanbul'da yaşamışlardır. Karamanlılar 11. yüzyılda Anadolu'da, özellikle Toros dağlarına Bizans tarafından yerleştirilen askerlerdi. Kurtuluş Savaşı döneminde Milli Mücadele yanlısı bir tutum sergilemişler fakat dinlerinden dolayı Rum milletinden sayılmışlardır. Şu anda çoğu 1926'daki nüfus mübadelesinden beri Yunanistan'da yaşamaktadır. Kullandıkları Grek alfabesi ile çeşitli eserler ortaya koymuşlar ayrıca bu alfabeyi çeşitli kitabelerde kullanmışlardır. Grek alfabesi ile yazılmış olan bu kitabeler Türk dili ve tarihi açısından önem taşımaktadır. Grek harfli Türkçe metinler Türkçenin Arap alfabesiyle yazılan metinlerindeki sorunların çözümde alternatif bir alfabe olması yönüyle önemlidir. Karamanlıca metinlere ilk kez İstanbul'un fethinden sonra rastlanmaktadır. XVI. yüzyıldan itibaren Grek alfabesi ile yazdıkları eserlerle zengin bir Türkçe edebiyat geliştirmişlerdir. XVIII. yüzyılın başından itibaren de basılı eserler de karşımıza çıkmaktadır. İlk basılan Karamanlıca eser 1718 tarihlidir. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Karamanlı ağzındaki alıntı öğeler Nevşehir, Isparta, Niğde taraflarındaki kilise kitabeleri, Tokat ve Isparta'da bulunmuş mezar kitabeleri ve daha önce bazı araştırmacılar tarafından yayımlanan çeşitli örneklerden derlenmiştir. Bu çalışmada Grek harfleriyle yazılmış kitabelerdeki Arapça ve Farsça kelimeler ve ses değişiklikleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karamanlıca, Grek harfli kitabeler, Arapça Farsça alıntı öğeler.

LOAN WORDS OF SCRIPTS IN CARAMANIAN LANGUAGE WITH GREEK ALPHABET

ABSTRACT

Turkish language has been written with many alphabets throughout history. Caramanians were Orthodox Christian in Anatolia that they speak Turkish and use Greek alphabet in their texts. They particularly lived in Anatolia, for instance in Karaman, Konya, Kayseri, Isparta, Burdur, Aydın, Black Sea area, Istanbul. Caramanians were managed by Byzantion as paid soldiers in Anatolian area in 11. century, espacially in the Toros Mountains.

* Türk Dil Kurumu ve Nevşehir Üniversitesi işbirliğiyle düzenlenen Karamanlı Türkçesi Çalıştayında sunulan bildirinin düzenlenmiş ve genişletilmiş şeklidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: zuhal.kultural@marmara.edu.tr

Now, They have lived in Greece since the population replacement in 1926. They have generated a literature with this script. In addition to Caramanian Turks have been used Greek alphabet on house appliances, gravestones etc. Greek lettered Turkish texts are very important that they are alternative alphabet for the solution of problems in Turkish texts written in Arab alphabet. This inscriptions that written Greek alphabet are so important of Turkish language, culture and history. In this study, we concerned on Arabic and Persian Word inscriptions which written Greek alphabet of Caramanian Language.

Key Words: Caramanian language, Inscriptions, Arabic and Persian Loan words,

İç Anadolu'da, özellikle Nevşehir, Niğde, Konya, Kayseri, Isparta, Karadeniz'in sahil bölgesi ve İstanbul'da dağınık bir halde yaşayan ve Türkçe konuşup yazan Ortodoks-Hristiyan Türkler Karamanlı, Grek harfleriyle yazdıkları Türkçe metinler de Karamanlıca olarak adlandırılmaktadır. Karamanlıların etnik kökenleri hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Eckmann, bu görüşleri iki grupta toplamış ve Karamanlıların Selçuklular zamanında Bizanslılarla ilişkiler sonucunda Hristiyanlığı kabul etmiş Türklerin torunları olduklarını; birçok hususun da bu ikinci görüşü destekler mahiyette olduğunu belirtmiştir.¹ Karamanlılar XVI. yüzyıldan itibaren Grek alfabesi ile yazdıkları eserlerle zengin bir Türkçe edebiyat geliştirmişlerdir. XVI. yüzyılın ilk yarısı ile XX. yüzyılın ilk yarısı arasında devam eden dönemde yaşayan Karamanlı ağzı hakkındaki bilgileri bıraktıkları eserlerden öğrenmekteyiz. XV.-XVII. yüzyıllar arasındaki yazma eserlerin yanısıra XVIII. yüzyılın başından itibaren basılmış eserler de bulunmaktadır. İlk basılan Karamanlıca eser 1718 tarihlidir. Karamanlı Türkçesine tercüme edildiğini bildiğimiz en eski eser ise İstanbul'un fethinden sonra ilk Ortodoks patriği Gennadios'un *İtikadname* adlı eseridir. Ayrıca Adalia (Antalya)'lı Serapheim'in tercüme ettiği eserler de geniş bir yer tutmaktadır. Karamanlıca eserlerin bibliyografyasının ilk üç cildi S.Salaville-E.Dalleggio d'alessio, son iki cildi ise Evangelia Balta tarafından hazırlanmıştır.² İstanbul, Atina, Venedik'te yayımlanmış birçok Karamanlıca eser vardır. Bu eserlerin çoğu Yunanca'dan tercüme edilmiştir ve dinî konuları ihtiva etmektedir. Çeşitli araştırmacılar bu eserlerin standart Osmanlı Türkçesi ile değil, mahallî Karamanlı ağzı ile yazıldığını belirtmektedirler.³

Eckmann, "Anadolu Karamanlı Ağzlarına Ait Araştırmalar" adlı makalesinde Karamanlıcanın nasıl bir dil olduğuna ilk defa Jacob'un değindiğini ve Karamanlı ağzlarına ait ilk araştırmanın Huart tarafından yapıldığını; bu alandaki en ciddi araştırmanın ise Dimitriev'e ait olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca 1756-1818 yılları arasında basılmış sekiz Yunan harfli kitaba dayanarak Karamanlıca eserleri dil özellikleri bakımından iki ana grupta sınıflandırmıştır.

1. Doğrudan doğruya edebî Türkçe ile yazılan eserler, Arap harfleriyle yazılmış Türkçe eserlerin Yunan harfleriyle yapılmış neşirleridir. Bu gruba giren eserler yenidir ve transkripsiyon sistemleri genellikle doğru olması ve kelimelerin vurgusunu göstermeleri bakımından faydalıdır. Pröhle'de örneği görülen Ahmet Mithat'ın bir romanı, ayrıca Rumlar için yazılmış Türkçe gramer ve lugatlar bu gruba dâhil edilmiştir. Bu gramerlerde, Arap alfabesiyle yazılmış metinler bir de Grek harfleriyle tekrarlanmıştır.

2. Halk unsurlarıyla karışık bir yazı dili ile meydana getirilmiş eserler de dili edebî Türkçe'ye yakın olup halk diline ait bazı fonetik özellikler gösterenler ve bu özelliklerin yanı sıra, Karamanlıca metinlerde rastlanan bazı özellikleri ihtiva eden metinler; ağız özelliklerinin daha fazla bulunduğu Mukaddes kitap tercümeleridir.⁴

Karamanlılardan kalan Grek harfli kitapların yanı sıra Nevşehir, Konya, Niğde ve Isparta gibi illerde bulunan bazı mezar taşları, çeşitli kilise ve çeşme kitabelerinin Grek harfli metinleri, çevriyazı ve resimleri

¹ Geniş bilgi için bk.J. Eckmann, "Anadolu Karamanlı Ağzına Ait Araştırmalar, I, Phonetica; "Yunan Harfli Karamanlı İmlası Hakkında" *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1950, s. 27-51; *Philologia Turcica Fundamenta*, II, s. 819-835

² O.F. Sertkaya, "Anadolu Karamanlı Ağzı Metinleri Üzerine", *Journal of Turkish Studies*, 28/II Günay Kut Armağanı IV, s. 2, 2004.

³ Geniş bilgi için bk. Eckmann 1988, 89-90; Tekin 1997, 107-108; Eyice 1962, 373.

⁴ Geniş bilgi için bk. Eckmann, J. "Anadolu Karamanlı Ağzlarına Ait Araştırmalar I Phonetica" *DTCFD*, C.VIII, s. 165-200, Ankara 1950

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

ile birlikte yayımlanmıştır. Anadolu'nun pek çok yerinde, bilhassa iç Anadolu'da hayli çok sayıda Grek harfli Türkçe yazılar bulunduğunu ifade eden Semavi Eyice, bu yazıların mezar taşlarından başka kilise ve çeşme kitabelerinde, özellikle kilise ve ev eşyaları üzerinde bulunduğunu da belirtmektedir.⁵ Semavi Eyice, Harun Güngör, Gürsel Korat, Niğde, Nevşehir, Konya, Ürgüp'te bulunan çeşitli kitabeleri yayımlamışlardır. Anastas Yordanoğlu, Balıklı Meryemana Rum Kilisesi'nin zeminindeki Karamanlı mezar taşları üzerinde bir tez çalışması yapmıştır.⁶

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Karamanlı ağızdaki alıntı ögeler, Semavi Eyice, Nevşehir, Isparta, Niğde'nin Kumluca köyü kilise kitabeleri ile Tokat ve Isparta'da bulunmuş mezar kitabeleri⁷, Harun Güngör'ün yayımladığı Karamanlıca Grek alfabeli Türkçe'bir kitabe⁸, Karamanlıca Üç Kitabe⁹, Niğde Nevşehir Yöresinde Karamanlıca Kitabeler¹⁰, Gürsel Korat, Niğde / Konaklı köyü Aziz Vlasios Kilisesinin iki kitabesi, Niğde Yeşilburç köyü Ayios Stefanos kilise kitabeleri (üç ve altı satırlık iki metin), Niğde Yeşilburç köyü Ayios Theodoros şapeli kitabesi, Ürgüp Yeni Cami Mahallesi, Rum hamamı kitabesi, Nevşehir / Derinkuyu Suvermez kasabasında bir evin kapısında bulunan yazı ile daha önce S. Eyice ve H. Güngör tarafından yayımlanmış olan iki kitabe¹¹ Karadeniz Ereğlisi'nde bir çeşme yazıtı gibi örneklerden derlenmiştir.

Yukarıda bahsedilen kitabeler Grek harfleriyle yazılmıştır. Ancak, az sayıda da olsa bazılarında üstte Arap harfli, altta Grek harfli metinlerin bulunduğu örnekler de görülmektedir. O.F. Sertkaya, "Anadolu Karamanlı Ağız Metinleri Üzerine" adlı makalesinde Karadeniz Ereğlisi'nde bir çeşme yazıtının, üstte Arap, altta Grek harfli metnini örnek vermiştir.¹² Kitabelerdeki alıntı ögeler, bazı özel adlar, *efendi*, *Ortodoks*, *kilise*, *hristiyan*, *epitropos*¹³ gibi kelimeler ve ay adları dışında, çoğunlukla Arapça, Farsça kelimeler ve terkiplerdir. Edebî eserler üzerinde yapılan çalışmalarda Karamanlı Türkçesi'nin fonetik özellikleri çeşitli örnekler de verilerek değerlendirilmiştir. Niğde, Nevşehir, Konya, Ürgüp civarında bulunan Grek harfli kitabelerin yayımlanmış metinleri üzerinde bu tür bir araştırma yapılmamıştır. Bu bakımdan kitabelerden derlediğimiz alıntı ögeler, imlâ özellikleri, geçirdikleri fonetik değişiklikler açısından değerlendirilerek Arapça, Farsça tamlamalar, birleşik şekiller, bazı alıntı ekler ve kelimelerin farklı kullanılışları örnekleriyle ele alınacaktır.

1.İmlâ ile ilgili hususlar

Türkçe bazı seslerin Grek alfabesiyle yazımındaki güçlükler, kitabeleri yazan kişilerin Arap harfli imlâ konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması gibi nedenlere bağlı olarak metinlerde standart bir imlâ olduğu söylenemez.

Eckmann'ın "Yunan Harfli Karamanlı imlâsı hakkında" adlı makalesinde bu husus dile getirilmekte ve örnek olarak "Osmanlıca okumak bilenlere ihtar" başlıklı yazı ile birlikte Karamanlıca transkripsiyon alfabesi verilmektedir."¹⁴ Yazıda, halkın çoğunun Osmanlıca'yı okuyabildikleri halde yazmayı bilmediklerinden, bu yüzden de bazı hatalar yaptıklarından bahsedilmektedir. Bununla birlikte, Karamanlıca edebî metinler üzerinde yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında kitabe metinlerinin imlâsındaki farklılıkların daha az olduğu görülmektedir.

⁵ Semavi Eyice, "Anadolu'da 'Karamanlıca' Kitâbeler", *Belleten*, C.XXXIX, S. 153, s. 25-48, Ankara 1975; Semavi Eyice, "Anadolu'da 'Karamanlıca' Kitabeler (Grek Harfleriyle Türkçe Kitabeler) *Belleten*, C. XLIV, S: 176, s. 683-696), Ankara 1980

⁶ A. Yordanoğlu, *Türkiyat Enstitüsü Mezuniyet Tezi No: 1413*, İstanbul 1973, s. 417. Geniş bilgi için bk. O.F. Sertkaya, "Anadolu Karamanlı Ağız Metinleri Üzerine", *Journal of Turkish Studies*, 28/II Günay Kut Armağanı IV, s. 9, 2004.

⁷ S. Eyice, "Anadolu'da Karamanlıca Kitabeler (Grek Harfleriyle Türkçe Kitabeler), *Türk Tarih Kurumu Belleten* 1975, s.25-48; (Eyice: *Türk Tarih Kurumu Belleten* 1980,s.684-695)

⁸ H. Güngör, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 1984, S.33, s. 95-101.

⁹ H. Güngör, *Türk Dünyası Tarih Dergisi* Ekim 1989, C.III, s. 29-31

¹⁰ H. Güngör, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Aralık 2000, s. 44-46

¹¹ Geniş bilgi için bk. Gürsel Korat, "Karanlıktaki Dil. Karamanlıca" *Atlas, Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, Sayı 125, Ağustos 2003, s. 54-76. (Fotoğraflar: Şebnem Eraz)

¹² O.F.Sertkaya, *a.g.m.*, 2004, s.3

¹³ S. Eyice, "Anadolu'da Karamanlıca Kitabeler" adlı yazısında Sille'de Hagios Mikhael Kilisesi Tamir Kitabesi açıklamalar bölümünde, *epitropos* kelimesinin Karamanlılar arasında kullanılan az sayıdaki Grekçe kelimelerden biri olduğunu ve mütevellî karşılığında kullanıldığını belirtmektedir *Belleten*, C.XXXIX, Ocak 1975, No: 153, s. 34.

¹⁴ O.F. Sertkaya, *a.g.m.*, s. 4

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

Kitabelerde (b) ünsüzü Karamanlıca diğer eserlerde olduğu gibi gerek Türkçe gerek alıntı kelimelerde (p) ile yazılmıştır:

a. Pirateri < birâderi; ΠΙΡΑΤΕΡΙΑ (Eyice, Silifke Müzesindeki ikinci mezar taşı, 1975, s. 40).

İpatet < ibadet ΠΙΑΤΕΤ (Güngör, Kayseri Endürlük -Andronike- köyünde bir kilise kitabesi, 1984, s.100)

b.(d) ünsüzü genellikle (t) ünsüzüyle yazılmıştır.

Tintarlere < dindârlere ΤΙΝΤΑΡΛΕΡΕ (Güngör, Niğde Yukarı Kayabaşı kilise kitabesi, 2000, s. 46)

Tevel(t)uti < tevellüdü ΤΕΒΕΛΛΟΥΤΙ (Eyice, Silifke Müzesindeki bir mezar taşı, 1975, s. 31).

Asırınte <asırında ΑΣΗΡΗΝΤΕ (Güngör, Kayseri Endürlük -Andronike- köyünde bir kilise kitabesi, 1989, s. 100)

Tarih olarak daha geç dönemde bazı kitabelerde (d) ünsüzünün Δ (delta) ile yazıldığı da görülmektedir.

H. Güngör'ün yayımladığı 1890 tarihli, Nevşehir-Ürgüp Merkez Hamam kitabesinde (d) sesi (Δ), ΕΒΛΑΔΗ BATAN (evlad-ı vatan) tamlamasında ve ΓΙΑΔΕΤΔΙΡΙΑ (giadetdirir / yâdetdirir). kelimesinde (Güngör: 2000, s. 46); yine H. Güngör tarafından yayımlanmış 1886 tarihli Kayseri Talas ilçesinde bir kilisenin tamiri kitabesinde ΠΙΡΙΝΔΕ (pirinde<birinde) kelimelerinde (d) sesi (Δ) ile yazılmıştır.

c. (c) ünsüzü (tz) çift ünsüzüyle yazılmaktadır.

Müçteten MOYTZETTETEN (Güngör, Kayseri Endürlük -Andronike- köyünde bir kilise kitabesi, 1984, s. 100)

d.(ş) ünsüzü Grek alfabesinde olmadığı için (s) ile işaretlenmiştir.

Masalah < maşallah; ΜΑΣΑΛΛΑΗ (Korat 67) “Aziz Vasileostan *bahsistir.* < bahşıştir PAXCICTIP , (Güngör, Konaklı Mistili kasabası Kitabesi, 2000,45)

Sefaati-ilan < şefaati ilen; σεφαατηλαν (Eyice, Sille'de kilise tamir kitabesi, 1975, s.33)

1886 tarihli Kayseri Talas ilçesinde bir kilisenin tamiri kitabesinde şehir-i ma(y)ıs ΣΕΧΡ-Ι ΜΑΪΣ tamlamasında ş ünsüzü birinci Σ (sigma) üzerine nokta konmak suretiyle işaretlenmiştir. (Güngör: 1989)

Bazı kelimelerin imlâsındaki farklı şekiller

Kilise <kilîsâ <Fars. Kelîsâ < Yun.Ekklesia'dan kilise şekliyle dilimize yerleşmiştir. Kitabelerde, *Ekklesia*, (Eyice, İsparta'da kilise kitabesi, 1980,s.688); *Ekklesimizi*, *Kilisa* (Eyice, Nevşehir kilise kitabesi, 1980, s.684-86) gibi değişik şekillerde yazılmıştır. Bazı çalışmalarda kelime başındaki (e)sesi ünlü türemesi olarak değerlendirilmektedir. Kelimenin asıl imlâsı göz önüne alındığında, kelimenin aslındaki (e) sesi önceleri muhafaza edilmiş, daha sonra *kilise* şeklinde Türkçeleşmiş olarak kullanılmış ve kelimenin aslında bulunan(e) sesi düşmüştür.

Orthodoksos< (Eyice, İsparta kilise kitabesi, s.688); ortodosuslara (Güngör, Niğde Konaklı (Mistili) kasabası kilise kitabesi)

Ortodoks (Fr.Orthodoxe<Lat.<Yun. Orthódoksos¹⁵

Hristian “tzoumle orthodoksos *khristianların* imtat ve garetleri ile”(Eyice, İsparta Kilise Kitabesi, s. 688)

Ephenti kelimesi Yunanca *afendis* < *authentēs* “kendi kendine iş gören; mutlak hâkim” anlamında bir kelimedir. Kelime Türkçe'den Arapça'ya da geçmiştir. Kitabelerde *Efentimiz* < efendimiz; (Güngör, Niğde Konaklı (Mistili) kasabası kilise kitabesi); *Ephentimizin* (Eyice, İsparta kilise kitabesi, s.688) gibi değişik şekillerde yazıldığı görülmektedir.

¹⁵ (Topaloğlu, c.33, s. 2402).

1. Ünsüzler

Alıntı kelimelerde ünsüz teklesmesi

Gerek edebî metinlerde gerek bizim kaynak olarak kullandığımız kitabelerde alıntı ögelerde, özellikle Arapça bazı kelimelerde ünsüz teklesmesi örnekleri bulunmaktadır. Gürsel Korat'ın yayımladığı Nevşehir <Derinkuyu, Suvermez kasabasında bir ev kapısındaki yazıda şu ifadeler var. (s.67)

“14 April 1912 Masalah Yarabi bu hane senindir. Bu hanedekileri esirge Amin. Çerioğlu Hacı Aspar”.Örnekte görüldüğü gibi *Masalah* < maşallah; *Yarabi*< Yâ Rabbi, kelimeleri tek ünsüzle yazılmıştır.

Diğer kitabelerde *mukates* < *mukaddes* (H. Güngör tarafından yayımlanmış Kayseri Endürlük - Andronike- köyünde bir kilise kitabesi, 1984, s.100)

Tehamoul egle- < *tahammül*; (S. Eyice, Niğde müzesindeki kitabe 1975, s. 43-44)

Tikath < *dikkatli*; (S. Eyice, Niğde Kumluca köyü kilise kitabesi, 1980, s.691)

Kafasına< *kâffesine*. Uzun ünlüyü göstermek için çift (a) “KAAΦACINA” işaretlenmiştir.

Arapça “bütün, tüm” anlamında kullanılan *kâffesine* kelimesi H. Güngör tarafından neşredilmiş Niğde-Konaklı (Mistili) kasabası kilise kitabesinde kaafasınay şeklinde okunmuş. Kitabenin Grek harfli metni ve çevriyazıya aktarılışı şu şekildedir:

“AZIZ BACIAEOCTAN ΠΑΧCICTI

P MICTIAIAEPE NE MOYTAΥ KEΔIII (I)

KOPENAEPE PAXMET KAAΦACINA ΓI

AITIPANAEPE IRAXMET OΛCYN TZE

TAEPINE....”

“Aziz Vasileostan bahsisti.

r (Mistililere)ne mutli kerip (kedip veya gedip okunmalıydı)

Körenlere rahmet kaafasınay (kafasına< kâffesine

Aptıranlere irahmet olsun cetlerine”

Kâffesine kelimesinin sonunda diğer kelimenin ilk sesi bitişik yazıldığı için metindeki yaptırana kelimesi *aptıranlere* şeklinde okunmuştur. (Güngör, 2000 s. 45).Niğde-Konaklı (Mistili) kasabası kilise kitabeleri II).

Tevel(i)uti < *tevellüdü* (Eyice, Silifkede bir mezar taşı, 1975 s. 33).

Çift ünsüzle biten Arapça kelimeler

Asırnıte <asırında (Güngör, Kayseri Endürlük -Andronike- köyünde bir kilise kitabesi, 1984, s.100)

Asr kelimesi Arapça'dan alıntı bir kelime olup *asır* şeklinde Türkçeleşmiş biçimiyle dilimize yerleşmiştir. Çift ünsüzle biten Arapça kelimelerin kitabelerde *asır*, *ecir*, *sabır*, gibi yalın hâlde kullanılışlarının yanı sıra, çekime girmiş şekillerinde de orta hece ünlüsünün korunduğu görülmektedir. *Eciri*<*eciri*; (Eyice, Sille'deki kasabada kilise kitabesi, 1975, s. 33); *Kapirime*< *kabirime*; (Sertkaya, s. 15)

Sille'deki kilise kitabesi metninden şu örnekleri verebiliriz:

“*Sefketlou Soutlan Mahmout efentimiz ihsan eileti emri*

Epitropos zarraf Hâ Elia oltou teknil nazırı

Mihael Arhengelosun sefaati-ilan Haktaale

İmtat eten(n)ere ve zahmet çekennere vere eciri. Sine 1833”

“Şevketlü Sultan Mahmud efendimiz ihsan eyledi emri.” *Emri* kelimesi cümledeki nesnesi olup kelimenin sonundaki ek *akkuzatif* ekidir. Son satırdaki *yardım edenlere ve zahmet çekenlere vere eciri* cümlesinde de *ecir* kelimesi için aynı durum söz konusudur.

Eckmann “Anadolu Karamanlı Ağzına Ait Araştırmalar, I, Phonetica adlı makalesinde bu konu ile ilgili, fikir< fikr; vakıt< vakt; şehir-şehir< şehır, *Fikiri*, *isimine*, *şehere*, *ilimi* vb. gibi bazı örnekler vermiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

Ayrıca geçişli çatılı, nesne alabilen masdarlarda görülen ve ses türemesi olarak değerlendirilen kelimelerde, kelimenin kullanılışı dikkate alınmalıdır. Verdiğimiz örnekte bir ses türemesinden söz edilemez. Bu ünlüler akkuzatif ekleridir. Yalın halde ecir, sabır, asır gibi kullanışlarda türeyen orta hece ünlüsü, alıntı kelimelerde görülen bir türeme olup Türkçenin genel ses özelliklerindedir. Bu ses türemeleri kalıcı olup yazı diline de geçmiştir. Ancak, kelime çekime girdiği zaman kitabelerde gördüğümüz *eciri*, *kapirim* kelimelerinde orta hece ünlüsünün korunduğu şekiller Karamanlı ağız özelliği olarak değerlendirilebilir. Bugün, yazı dilimizde, yalın halde kullanımın dışında orta hecedeki bu ünlüler düşmektedir.

Ünsüz yer değiştirmesi Metathese

Edebî metinler üzerinde yapılan araştırmalarda bir çok örneği olan metatez konusunda “Anadolu Karamanlı ağızlarına ait araştırmalar, I, Phonetica” adlı makalede (ry< yr) heryan < hayran,173); elâyet < eyâlet, 196); erbişim < ibrişim(196); evhal < efhal < ahval(196), garyı< gayrı(196); horyat < hoyra, izlâm < ilzâm, kabl < kalb; mapkul< makbul, mehlem < melhem < merhem, mekfum < mefhum, Meyrem < Meryem nalet < lanet, verdimen < merdiven (Eckmann, 196) örnekleri verilmiştir. Bu örnekler, yalnız Karamanlı ağız değil, Anadolu ağızlarının genel fonetik özelliklerinden olup günümüz Türkçesinde yazı diline aksetmemektedir.

Kitabelerden metatezli kullanılışa mehrum < merhûm (Sertkaya, s. 15).¹⁶ Ve Kayseri Endürlük köyünde kilise kitabesi metnindeki *taktisleni* örnekleri verilebilir.

“Bu köyde ikamet eten cümle müminlerin gani imtatu ile

mukates teslisin ismine 1835 senesinde mücetteten

ahya olunup Septembriosun sekizinte taktisleni.

Mezkur Hacı kalfanın hayretidir.” Kayseri (Endürlük Kilisesi, G. Korat 72). Bu kitabe Harun Güngör tarafından da yayımlanmıştır.(1984, s.100). Bu kitabe metninin iki yayımı arasında bazı farklılıklar görülmektedir. Metinde *ahya olunmak* ifadesindeki *ahya* kelimesi “diriler” anlamında Arapça bir kelime olup *hayy* kelimesinin çokluk şeklidir. Kelimenin bu şekilde okunması anlama uygun değildir; if’âl kalıbındaki *ihya* şeklinin kullanılması gerekir. İhya olunmak “canlandırılmak, diriltmek, yaşatılmak”. Kitabe anlatılan olay, kilisenin tamir edilişi olduğuna göre *ahya olunup* şeklinde okumak, anlam olarak uygun değildir. *Ahya* ve *ihya* Arap harfli imlâları aynı olan kelimelerden olduğu için okuyuşu anlam belirlemektedir.

İncelenen Karamanlıca eserlerde birçok örneği bulunan metatez olayına S. Eyice’nin yayımladığı Niğde’nin Kumluca köyü kilise kitabesinden şu örnekleri de verebiliriz:

İspou emave ikhtas: olan: Hagios Stephanos (?) eklisasi: tıkatlı giapılı roukhi:zemin

Haliphesi sephketlou elametlou: phoukaragia merkhmetlou padisakhi alempena Soultan Makhmout ephentimizin merkhmetkiara inagietoullakhi khattu khoumaginpherma

Nı alisanilen:tzoumlemiz gektil ve giekcihet olalım avaz ete-

Rek tegielim zouel tzılal khazıretlerineki pou ataletlou patisakhi-

Mızın ouzerinte ousoun nazar Amin” (Eyice 1980, s.692).

Metin şu şekilde çevriyazıya aktarılmış:

İşbu emave(?) ihtas olan Hagios Stephanos kilisesi/dikkatli yapıldı /Ruy-ı zemin Halifesi/şefketlü, elâmetlü, fukaraya merhametlü Padişah-ı âlempenah Sultan Mahmud Efendimizin merhametkâra

¹⁶ A. Caferoğlu, “Anadolu Ağızlarındaki Metathese Gelişmesi” adlı yazısında, komşu olan ve olmayan ünsüzlerin yer değiştirmesi olarak ele alınan bu dil olayının ünsüzlerin karşılaşmasından kaynaklanan deyim zorluklarını ortadan kaldırmak için başvurulduğunu belirtmekte ve bu ses olayının yalnız ünsüz değişimleri olarak düşünülmemesi, asimilasyon çevresine soktuğumuz ünlü yer değiştirmelerinin alınmaması durumunda *hebar*, *haber a-e>e-a*; *eskar-asker*, *elav-alev*, *azen-ezan*, *anteri-entari* gibi kelimelerdeki değişikliklerin sebeplerinin açıklanamayacağını da ifade etmektedir. Karamanlı ağızına ait şu metathese örneklerini vermektedir: “*erbüşüm-erbişim-ibrişim(br>rb)*; *baryaktar < bayraktar (yr<ry)*; *elayet< eyâlet (y-l<l-y)*”¹⁶ *evhal < ehval> efhal (hv>vh-fh)*; *ilzam < ilzam (lz>zl)*; *tahne < tenha (nh>hn)*; *ınam < iman (m-n<n-m)*; *neşim<meşin*; *mapkul< makbul (kb>bk-pk)*; *mehlem < merhem (lh>rh)*; *mekfum < mefhum<mefhum (fh>hf>kf)*; *Meyrem < Meryem (ry<yr)*; *rahya < râyiha (yh<hy)*; *rigavet < rivayet (u-y<g<y-v)*; *tercûbe < tecrûbe (cr-rc)*; *verdimen < merdiven (m-v<v-m)*.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

inayetullahı hatt-ı hümayun ferma-Nı âlişanıylen / cümlemiz yekdil ve yekcihet olalım/ âvaz ede-Rek diyelim/ Zül-Celâl <hazretlerineki / bu adâletlü Padişahı-Mızın üzerinde olsun nazar/ Amin.” (Eyice 1980, s. 692).

Birinci satırdaki emave EMAYE (?) kelimesi işaretli bırakılmış. Yanındaki kelime ise Arapça *ihdas* EXTAZ “kurma, meydana getirme” anlamındadır. Metinde *ehdas* şeklinde yazılmıştır.¹⁷ Kitabede bir kilisenin yapılışından bahsedildiğine göre *emave* kelimesi de avâm kelimesinin metatezli şekli olarak düşünülebilir. *Avâm* (ءءءء) Arapça ‘amme “herkes, anlamında olup *halk* kelimesinin çokluk şeklidir.¹⁸ Kelime *amave* olarak metatezli şekliyle kullanılmış. Metinde *elâmet* <*alâmet* örneğinde görüldüğü gibi ön sesteki (a>e) ünlü değişimiyle *avâma* kelimesi *emave* şeklini almıştır diyebiliriz. İfade, “İşbu *emave* (*avâma*) *ihdas* edilen (*halk için yapılan*) *Hagios Stephanos kilisesi*”, şeklinde anlam bakımından da tamamlanmaktadır. Cümlenin devamında, *merhametkâra* olarak okunan kelimeyi de tamlamayla beraber *merhametkâr-ı inayetullah-ı hatt-ı hümayun-ferman-ı alişâniyle* şeklinde okuyarak cümleyi, “*Ruy-ı zemin halifesi şevketli, alâmetli, fukaraya merhametli, padişah-ı âlem-penah Sultan Mahmud Efendimizin merhametkâr-ı inayetullah-ı hatt-ı hümayun-ferman-ı alişâniyle –evâma- (emave) ihdas olunan, bu kilise dikkatli yapıldı*” şeklinde tamamlayabiliriz.

Ürgüp Yeni Cami Mahallesiindeki Rum hamamı kitabesi

“Asrı Sultanı Hamidi Sani

Fahri alemdir dehrin salmanı (sâdmânı okunması daha uygundur).

Sayesinde inşâ olundu bu hammam

Ehalimiz ipraz etdi itimam

Bilirig bu yurdu evladı vatan

İnesin buradan gerek tasradan” (Gürsel Korat, s.66) metinde hammam kelimesi çift ünsüzle kaydedilmiş. Aynı metin H. Güngör tarafından şu şekilde okunmuştur:

“Asrı Sultan Hamidi Sani

Fahri alemdir dehrin şadmahı (sâdmânı)

Sayesinde inşâ olan bu hamam

Ehalimiz ibraz etdi ihtimam

Bilirig bu yurdu evladı vatan

İnesin puradan gerek tasradan” (Korat’ta olan bu satır, Güngör’de bulunmamaktadır.)

Haralampos hacı savva eseri

Yadettirir eser ehli hüneri.” (Güngör: 2000, 46)

Bu yurdu tamlamasının *buyurmak* fiilinden *buyurdu* şeklinde okunması daha uygundur.

Metinde bir hamamın inşası konu edilmekte ve “Devrin övünç kaynağı Sultan Hamid-i Sâni sayesinde inşa olan bu hamam için ahalimiz (halkımız) büyük gayret sarfetti. Biliriz ki evlad-ı vatan gerek buradan gerek dışarıdan yardım edilmesini buyurdu, talep etti.” cümleleriyle metin anlam bakımından tamamlanmaktadır.

H. Güngör tarafından yayımlanmış Niğde-Fertek kasabası hamam kitabesi metninde de bazı alıntı kelimelerin imlâlarında değişiklikler görülmektedir:

“*Şevketmaap aptülmecit asrı melekiutinde / Binsekizyüz elliiki haziran yurrasinte / İşbu hamam inşaina mubaşirat olundu elliü(ç) hit / amı marıtta bu kemal (?)deki orundu / bunun midan almasın / ametanet gösterenler ragbetlen haydetsevici ha /cı Zampazadeler ihyasına iyanei hamamde / Sunanlar ragbetli, vatansevici eksertan ? konşular / Turşucotlu Stilyanos nazırı mahsusası / Develizileden şahmuratlu iosif kalfası / soyunuda kudretullah hiç yokterden (?) gösterdi. /şifa sokusunta kalır kimin varise derdi / Sholuna vakfolundu salpesal varidatı /* (Güngör: 2000, s. 46)

Metinde anlatılan hamam inşasıdır. 1852 haziran yurresinte” okunan kelime “guresinde” olmalıdır. Yani, hamamın inşası haziran ayının birinde başlamıştır. İşbu hamam inşaina mübâşeret olundu (başlandı).

¹⁷ Kanar, s. 607

¹⁸ *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2006, s. 212

Devamında *elliüç hut/amı martta bu kemal ?(deki) orundi* ifadesi “elliüç hitam-ı Martta bu kemallığı urundi” şeklinde okunmalıdır. *Bunun midan almasına* olarak okunmuş bölüm midanâmasına şeklinde yazılmıştır. Kelimen MİΔΑΝΑΑΜΑΣΙΝ/Α müdânâmesine (< müdâm+nâme) şeklinde düşünülebilir. Metindeki *eksertan* kelimesi de (?) tereddütlü bırakılmış. Ar. *ekser* sıfat olarak “çok, birçok” anlamında olduğu gibi zarf olarak “genellikle, umumiyetle, ekseriya” anlamında kullanılmıştır. Kelimenin *ekseri* şekli zarf olarak *ekseriyyâ* kelimesinin kısaltılmış şekli olup “çok defa, çoğunlukla” anlamındadır. *Ekseriyyet* ise Ar. yapma masdar eki -iyyet ile *ekseriyyet* “sayıca üstünlük, çoğunluk anlamında isimdir.¹⁹ Kitabede ekseriyet kelimesi tenvinli olarak ekser(iye)ten şeklinden eksertan olmuştur. Metinde diğer sorulu bölümdeki *hiç yok terden (?)* ifadesi ise kitabede şöyle kayıtlıdır: ΧΙΤΖΓΙ ΟΚΓΕΡΔΕΝ hiç giok (yok) yerden gösterdi olarak okunabilir. Metnin devamında *şifa sokusunta (?)* olarak okunan bölüm de şu şekilde kaydedilmiştir. ΣΙΦΑ ΣΟΚΟΥΣΟΥΝΤΑ sokusunta kelimesi k>h²⁰ değişikliği ile *sohusunta* ve metatezli olarak *hosusunta*< *hususunta* şeklinde düşünüldüğünde anlam bakımından da tamamlanmaktadır. *Şifa hosusunda kelir kimin var ise derdi*” şeklinde okumak mümkündür. Karamanlıca eserlerde kelimenin ilk hecesindeki u ünlüsünün daha açık telâffuz edildiğini gösteren *boğday<buğday*, *kocaklamak<kucaklamak*, *oğramak<uğramak* gibi Türkçe kelimelerin yanı sıra, *do(v)a<dua*, *goya<güyâ*, *hosumet<husümet* gibi alıntı kelimeler örnek gösterilmiştir. (Eckmann: 175). Kitabenin devamı “*Shulyona vakfolundu salpesal* (yıldan yıla, her yıl) *varidati*, *uzak etsin Rabb bundan her türlü kedüreti*.” şeklindedir.

2. Ünlüler

Arapça, Farsça kelimelerde i>e değişikliği

Eckmann bu değişikliğin if’âl ve ifti’âl vezinlerindeki kelimelerde görüldüğünü belirterek şu örnekleri vermektedir: Ehmâl< ihmâl; ehrâç< ihrâç; ehsân< ihsân; ehyâ< ihyâ; eylâm < i’lâm (bu kelime de ayın sesinin yerine y ünsüzü türemiştir.); ehtâç< iht(i)aç (bu kelime de ise y ünsüzü düşmüştür.) ehtibâr< i’tibâr; ihtikât< i’tikât; ehtimâl< ihtimâl; ehtişâm < ihtişâm; ehtiyât < ihtiyât; ehtizâ < ihtizâ; ehtiar < ihti(y)ar. Verilen örnekler arasında ayın sesiyle başlayan kelimeler ayrılarak ele alınmalıdır. Çünkü türeyen (h) sesi işaretlenmeyen ayın sesinin yerini almıştır. *İ’tibar>ehtibar*, *i’tikat>ehtikat* vb. kelimeler bu türdendir. Ayın sesi, Türkçe’de bulunmayan boğaz seslerinden olup, Türkçe’de bu art ünlülü hecesinin özelliğini kaybettiği ve inceltici bir rol oynadığı da görülmektedir. J. Deny, *Türk Dili Grameri- Osmanlı Lehçesi*’nde Karamanlı ağzında görülen bu özellik konusunda ihtibar örneğini vermiştir. (1941, s.74). Diğer örneklerde ise (ehmal, ehsan vb.) (h) ünsüzü kelimenin aslında bulunan bir sestir. Bu örneklerde yalnız ünlü değişikliği söz konusudur. Arapça ve Farsça kelimeler Türkçe’ye geçerken vokallerin uzunları aynen muhafaza edilmiş; kısalı ise genellikle değişmiştir. Bu durum Azerî Türkçesinde bütün kısa vokallerin inceltilmesi şeklinde yaygın olarak görülmektedir. İlim –êlim, ışk- êşk, ıtır-êtir kelimelerinde olduğu gibi Osmanlı ve Azerî sahaları arasındaki farklardan biri olan yabancı asıllı kelimelerdeki bu değişiklik Azerî Türkçesinde çok fazladır.²¹Karamanlı ağzındaki ehsan, ehmal, ehtiyar vb. örnekler de bu özelliğin ağızlardaki devamıdır.

Kitabelerde *ihitimam<ehtimam*, *ihsan<ehsan*, *ihdas<ehdas* örnekleri vardır. “matloi(pu)m ehsantir. (matlu(bu)m ihsandır”(Sertkaya, s.17) *ehdas* olan (Eyice, s. 692).

a>e değişikliği

Ehalimiz< ahâlî (Güngör, Nevşehir Ürgüp hamam kitabesi). Eckmann a>e değişikliği için (y)nin etkisiyle heyat, heyat, metathese ile heryan<hayran, (k) tesiriyle kehat<kağıt, kehaya<kâhya gibi örnekler vermiştir. Bu örneklerdeki değişme iç seste olmaktadır. Alıntı kelimelerin kısa ünlülerinin inceltilmesi özelliği *Ehali* kelimesinde de görülmektedir. M. Ergin, Osmanlı Türkçesinde eskiden zemân, behâr, râhet gibi bazı kelimelerdeki ince ünlülü kullanılışları örnek göstererek Azerî Türkçesi ile Osmanlı Türkçesi arasındaki paralellliği de belirtmiştir. (1981, s. 89-90). Ancak Osmanlı Türkçesinde kelime kalınlığı muhafaza edecek bir ünsüz varsa kısa kalın vokal de korunmaktadır. (1981, s. 89-90).

¹⁹ *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, A. Topaloğlu, C.I, s. 823, İstanbul 2005

²⁰ Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülen kelime içinde ve sonundaki k> h değişikliği konusunda, daha sonra Azerî Türkçesi’nde h ve Osmanlı Türkçesi’nde k’ların daha fazla kullanıldığı görülmektedir. h sesi Azerî Türkçesinin temel özelliklerinden birini teşkil etmiştir. (Ergin; 1981, s. 92). Eski Anadolu Türkçesi döneminden beri görülen k> h değişikliği, günümüzde de Anadolu ağızlarında konuşma dilinde görülmekte olup yazı diline aksetmez.

²¹ M. Ergin, *Azerî Türkçesi*, 1981, s. 116

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

Aydın'la başlayan Arapça kelimeler

Elametlou < alâmetlü; (Eyice, Niğde Kumluca köyü kilise kitabesi, s. 690-94). Ar. 'alâmet'ten "işaret, belirti, nişan, emâre" anlamında kullandığımız bu kelime, Grek harfli kitabelerde elâmet şeklindedir. Bu ses değişikliği (l) ünsüzünün etkisiyledir. Grek harfli metinlerde ayın sesi işaretlenmemektedir.

Ünlü düşmesi

TZOYMΛE TINTAPΛERE BEP
 IPIM KAMET AZHZ XAPAAA
 MΠHCTEN OACYN NIGIAME
 TΠY XANEΓIE TZEKIAEN ZA
 XMET ΦAZIAET CAΓAMO -OY
 CTATAEPE, 1884 (G.Korat, s. 61)

"Cümle tintarlere ver / İrim kamet aziz harala/ Mpıstan olsun nigme/ T bu haneye çekilen za/ Hmet fazilet sagbo-u Statlere 1844." Yazıda görüldüğü gibi kelimeler aynı satıra sığmadığı için bölünmüştür. Metni "cümle dindarlara veririm (i)kamet şeklinde okunarak kamet<ikamet kelimesinde ön sesteki (i) ünlüsünün düştüğü söylenebilir. Eckmann tarafından yapılan gramer incelemesinde bu konuda (i)radet örneği vardır.

Ön seste ünlü türemesi

Irahmet < rahmet (Güngör). *Rahmet* kelimesinde de başta ünlü türemesi görülmektedir. Karamanlı ağzında r ile başlayan alıntı kelimelerin, irahmet < rahmet, irahya < rayiha, irast< rast, irazı < razı, ire(y)iz < reis, irenk < reng, iresim < resim, iret < ret, ırısk < rızk, ırıza < rıza, irica < rica, iricâl < ricâl gibi ünlü türemesi örnekleri vardır. (Eckmann:s. 178-179). Bu özellik, yalnız Karaman ağzına mahsus olmayıp Anadolu ağızlarında görülen bir ses olayıdır. Yazı diline yansımaz.

Tenvinli kelimeler

Osmanlı Türkçesi dönemi Arap harfli metinlerinde tenvin işareti çoğu zaman gösterilmemektedir. Bu durumun etkisiyle kitabelerde hale<hâlen, sanie<sânien şekilleri tenvinsiz yazılmış, bunun yanı sıra maan, mücetteten örnekleri de bulunmaktadır.

maan< mâan, *Validetu'llaha emanet kılınıd maan kasaba*" (Eyice, Nevşehirde kilise kitabesi, s. 684-686).

mücetteten (Güngör, Kayseri Endürlük -Andronike- köyünde bir kilise kitabesi)

y ünsüzü düşmesi

mehanetzi < me(y)haneci; meaneci (G.Korat: s. 72); mehanetzi me(y)haneci (Sertkaya, s.13). İgianei < iyâneyi (Güngör, Fertek hamam kitabesi). Bazı çalışmalarda ünsüz düşmesi olarak değerlendirilmiş olan bu şekilde de kelimenin sonundaki (i) sesi akkuzatif eki olup, bu ek Arap harfli metinlerde bazan (ye) bazan hemze ile işaretlendiği için kelime ianei şeklinde yazılmış olmalıdır. Arap harfli imlâyı bilmemekten kaynaklanan bu şekiller de bir ağız özelliği olarak düşünülemez. Kelimenin asıl şekli Ar. iâne olup "avn" yardım kelimesinden türemiştir. Kelimenin bünyesinde bulunan ayın sesi Grek harfli metinlerde gösterilmediğinden bu ses boşluğu (y) ünsüzü ile giderilmiş ve kelime *iyâne* (igiane) olarak yazılmıştır. Akkuzatif eki eklendiğinde aradaki yardımcı ünsüz yazılmadığı için bu şekilde kaydedilmiştir. Kelimenin iyane(y)i şeklinde çevriyazıya aktarılması daha uygundur. Kitabelerde fazla örneği bulunmayan (y) ünsüzü düşmesinin edebî metinlerde *bean*<*beyan*, *beaz*<*beyaz*, *heal*<*hayal*, *heat*< *hayat* gibi birçok örneği olduğu belirtilmektedir.²²

Hece düşmesi

Gürsel Korat tarafından yayımlanmış Niğde'nin Yeşilburç köyünde camiye çevrilen Ayias Stefanos Kilisesinin yazıtında(s. 62) *mürvet*<*mürüvvet* ile *muazım* "muazzam"; *mükemlen* "mükemmelen" kelimelerinde hece düşmesi görülmektedir.

²² Eckmann, J., H. Kahya "İspat-ı Mesîhiye Göre?"

“Serif eklisiya / Mükemlen / Temelinden tamir olundu / Tzumne Mürvetli Sultan Selim Hazretlerinin / Emri şerifiynen /Muazım eklisanın bina kalfası

Zincidereli Esefoğlu.”

Metinde, ayrıca *tzumne* “cümle” kelimesi diğer kitabelerde görülmeyen bir imlâ ile yazılmıştır.

3. Arapça, Farsça Tamlamalarla ilgili hususlar

Amperi fam etti < amber-i fâm ;(Eyice, Niğde müzesi mezar taşı, s.43-45).

Aptoul Mefzit ephentimizin egiamı tevletlerinte < Abdülmecid efendimizin eyyâm-ı devletlerinde;

Gektil < yek-dil; *Giek-ziat* < yek- cihet; (Eyice, Niğde Kumluca köyü kilise kitabesi, s.690-94).

cenneti alagie < cennet-i âlâ (Güngör, Niğde Konaklı (Mistili) kasabası kilise kitabesi)

Ehli ayal <ehl-i ayâl; (Eyice, Niğde müzesi mezar taşı, 1975, s.43-45); *Ekhli* < ehli; (Eyice, Tokat'ta mezar kitabesi, 1980, s. 686).

caht-i kayretiyilen < cehd-i gayretiyle (Güngör, Niğde Konaklı (Mistili) kasabası kilise kitabesi)

İnagietoullakhi khattı khoumaginphermanı alisaniylen < inâyetullâh-ı hatt-ı hümâyün fermân-ı alîşâniylen ; (Eyice, Niğde Kumluca köyü kilise kitabesi, 1980, 690-94).

keremi inâgietlerig-ile < kerem-i inâyetleri(y)ile; (Eyice, İsparta kilise kitabesi, s.688) *sepepi meftim* < sebeb-i mevtim; (Eyice, Niğde müzesindeki mezar taşı, 43-45).

tarihi meft, (Eyice, Niğde müzesindeki mezar taşı, 43-45). Tamlamanın ikinci unsuru *mevt* kelimesinde *meft* <mevt; v>f.

Padisakhi alempena < pâdişâh-ı âlem-penâh; (Eyice, Niğde Kumluca köyü kilise kitabesi).

Âlem-pena < âlem-penâh.(A.-F.) (âlem+penâhiden > âlempenah “büyük padişah”. Bu tamlamada ikinci unsur *penâh* kelimesindeki (h) sesi düşmüştür. Bu düşüş de Arap harfli imlânın yeterince bilinmeyişinden kaynaklanmaktadır. *Penah* kelimesinin sonundaki *پناه* (h) sesinin bazen (a,e.) ünlüsünü göstermesinin etkisiyle olduğu söylenebilir.

Piri valia < pîr-i vâlâ; (Eyice, Nevşehir kilise kitabesi, s. 684-86).

Tarihi velade < tarih-i velâde(t); Tamlamadaki Ar. *velâde(t)* kelimesi Osmanlı Türkçesi metinlerinde *hikâye(t)* kelimesi gibi hem *ت*, hem *ه* işaretleriyle yazıldığı için iki şekilde de kullanılmıştır.

Egiamı tevletlerinte <eyâm-ı devletlerinde (Eyice, İsparta kilise kitabesi, s.688).

Tamlamada *eyyâm* kelimesi Ar. *yevm* kelimesinin çoğulu olup *ايام* metinde *eyam* şeklinde tek ünsüzle yazılmıştır.

Roukhi zemin - ruği zemin < rûy-ı zemîn) (Eyice, Niğde Kumluca köyü kilise kitabesi,

(Eyice Nevşehir kilise kitabesinde *khem oustadi Grigor kalpha*, hem *üstâd-ı Gregor kalfa* şeklinde tamlamalı olarak okunmuş. *Üstad* kelimesinin sonundaki izafet kesresi değil *akkuzatif* ekidir. Yani (üstâd Gregor kalfadır.) demek isteniyor.(1980, s.685).

s.690-93).

Türkçe kelimelerle alıntı unsurların birleşmesi

Varıdatı (Güngör, Ferteke hamam kitabesi)

Vetansevici (Güngör, Ferteke hamam kitabesi) Aynı birleşik şeklin Türkmençe Türkçe Sözlük'te *vatansöyücü* “vatancı, vatansever” şekli bulunmaktadır. (T.Tekin vd. 663).

Haydetsevici <hed(i)yetssevici

-lu /-lü isimden isim yapma eki almış alıntı kelimeler

Ataletlou < adaletlü (Eyice, Niğde Kumluca köyü kilise kitabesi, s.690-94)²³;

²³ Niğde'nin Kumluca köyündeki bir kilise yazısı (s. 694) Kumluca köyü yakınındaki Hamamlı köyündeki bir kilise yazısından bahsedilen bölümde ayrıca şu bilgiler mevcuttur: Kurdonos (Kurdunuz) olarak adlandırılmıştır. Bu hristiyan köyünün halkının evvelce Türkçe konuştukları İstanbul'da Balıklı Manastırı Kilisesindeki 1867 tarihli bir mezar taşından

Elametlou < alâmetlü, (Eyice, Niğde Kumluca köyü kilise kitabesi, s.690-94).

Fazıl/etlü <faziletli (Güngör, Kayseri Endürlük -Andronike- köyünde bir kilise kitabesi.)

Merkhametlou < merhametlü; (Eyice, Niğde Kumluca köyü kilise kitabesi, s.690-94).

Ragpetlü <rağbetlü (Güngör,Fertek hamam kitabesi)

Sefketlou < şevketlü (Eyice, Sille'deki kasabada kilise kitabesi, s. 33); Sefketlou < şevketlü; (Eyice, Niğde; Sevketlou < şevketlü (Eyice, İsparta kilise kitabesi, s.688).

Bu ek, örneklerde görüldüğü gibi yuvarlak ünlülü şekliyle kullanılmıştır. Anadolu Türkçesi metinlerinde düzlük-yuvarlaklık uyumu dışında olan ek, Osmanlı Türkçesi dönemi sonlarında düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmiştir. Kitabelerin yazıldığı dönem XIX. yüzyılın ilk yarısı olduğuna göre ağızlarda devam ede gelen bir özellik olarak kalmıştır. Bazı eklerin imlâları klişeleşmiş olarak Osmanlı Türkçesinin son dönemlerine kadar devam etmiştir. Ekin yazıldığı gibi söylenip söylenmediği hususu Arap harfli yazıda belli değildir. Ancak Grek harfli kitabelerde yuvarlak ünlülü yazıldığı görülmektedir.

Alıntı kelimelerin anlamları ile ilgili bazı notlar

Kalfa: Arapça “birinin yerine geçen <remplacant> manâsındaki halife kelimesinden (Deny: 1941, s.771) Bir zanaatta derecesi çırakla usta arasında olan kimse, bir konakta vazifesi olan kadın veya hizmetçi halayık denilen gönüllü cariyeye anlamındadır. Bu kelime erkeklerdeki “ağa” kelimesine karşılıktır. Duvarcı ustalarına ve eski mekteplerde hoca yamaklarına da bu ad verilir. Kitabelerde genellikle usta anlamında kullanılmıştır.

Hacı: Bazı ünvanlar vardır ki tâzim mahiyetinde lâkaplar olmakla beraber has isimden önce gelir. (Deny: 1941, s.771) Hacı kelimesi kitabelerde de lâkap olarak kullanılmış olmalıdır.

Kitabelerde anne kelimesi ile mader de kullanılmıştır. Mader.“Ne tehamoul eglesin kardas mader ehli ayal” (Eyice, Niğde Müzesindeki mezartaşı, s. 43-45). Farsça mader kelimesi, bir başka kitabede anne kullanılmıştır.

Pirader birader: Farsça “erkek kardeş”. (Eyice, Silifke müzesi mezar taşı, s.40). Yâhu, arkadaş gibi hitap sözü “(Bu g)ün bana ise yarın sanadır / (ziyare)tden meram candan duadır / (bi)rader sorar isen kimdir bu / (Nev)şehirli terzi Eftim ustadır....” (Sertkaya, 13).

Peder: Farsça, “ merhum :h: Savatir asil peterim” (Sertkaya, 15).

“Eş” anlamında hem ehl hem de zevce kelimeleri kullanılmıştır. Ehl “pou mezarta giator Panagiot / Pogiatzoğlu 1847 / Ekhl Helena 1884 / Kızı Marina 1861” (Eyice, Tokat'ta mezar kitabesi, s. 687) Bir başka kitabede “zevtzesi H. Vithleem giator. Allah rahmet eilesin” (Sertkaya, 13).

Ecir Arapça *ecir* kelimesi ise “ ücret, karşılık anlamındadır. Metinde sevap, mükafat” anlamında kullanılmıştır. Kelimenin dilimizde taziye için *Allah ecir sabir versin* şeklinde kalıplaşmış kullanılışı da vardır.

Ganî kelimesi Arapça *ginâ*”zengin olmaktan” sıfat ve isim olarak zengin anlamındadır.²⁴ Kelimenin *gani gani zf. Bol bol, Allah gani gani rahmet eyleye.* gibi kullanılışı yanı sıra *gani gönüllü* “cömert, eli açık” anlamında kullanılışı da var.²⁵ Kitabedeki *gani imtatı ile* ifadesinde “çok, çok fazla” anlamında bir pekiştirme, anlamı güçlendirme ifadesi vardır.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. Yayınlanmış olan kilise, çeşme, hamam kitabelerindeki söz varlığı, gerek fonetik gerek semantik açıdan zengin dil malzemesi ihtiva etmektedir. Bu çalışmada kitabelerdeki alıntı öğeler üzerinde görülen bazı hususlar dile getirilmeye çalışılmıştır. Örnek metinleri alınan kitabelerin farklı kişiler tarafından yapılmış yayımları karşılaştırıldığında değişik okumalara da rastlanmıştır. Karamanlıca Grek harfli metinlerin çevriyazıya aktarılmasındaki güçlük standart bir imlânın olmayışıdır. Metinlerin farklı kişiler tarafından yazılmış olması, farklı bölge ve dönemlere ait olması ve kitabeyi yazan kişinin dönemin Arap harfli imlâsı hakkında yeterli bilgiye sahip olup olmaması gibi hususlar bu

da öğrenilmektedir. S. Eyice “Niğde'nin Kumluca Köyünde kilise kitabesi”, “Anadoluda <Karamanlıca> Kitabeler (Grek Harfleriyle Türkçe Kitabeler), *Belleken*, 1980, C. XLIV, S. 176.

²⁴ *Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Topaloğlu A.-Ayverdi İ. C. I, s. 997, İstanbul 2005.*

²⁵ TDK Türkçe Sözlük, I, s. 813, Ankara 1998.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

düzensizliğe neden olmaktadır. Ayrıca Türkçe bazı seslerin Grek alfabesiyle yazımındaki güçlükler, kelimeler arasında bazen boşluk bırakılmaması ve aynı satıra sığmayan işaretlerin aşağı alınması da kitabelerin okunması konusunda yanıltıcı olabilmektedir. Çeşitli araştırmacılar tarafından büyük emekler verilerek bulunup çevriyazıya aktarılan ve resimleri ile birlikte neşredilen bu metinler, dil araştırmaları için de önemli kaynaklardır. Metinlerin fonetik, morfolojik ve semantik açıdan incelenmesi ağız araştırmalarına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ANZERLİOĞLU, Yonca, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara 2003.
- BALTA, Evengelia, “Karamanlıca Kitapların Önsözleri” (çev. H. Milas), *Tarih ve Toplum*, İstanbul 1990.
- BALTA, Evengelia, “Otoman Studies in Modern Grek Historiografi” *Journal of Turkish Studies (Günay Kut Armağanı)*, III, vol. 28/I, pp. 9-16.
- BRENDEMOEN, B., “Labial Ünlü Uyumunun Gelişmesi Üzerine Bazı Notlar” *Türkiyat Mecmuası*, XIX, 1980.
- CAFEROĞLU, Ahmet, “Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1958, Ankara 1958.
- CAFEROĞLU, Ahmet, “Anadolu Ağızlarında Konson Değişmeleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1963, Ankara 1964.
- CAFEROĞLU, Ahmet, “Anadolu Ağızlarında Metathese Gelişmesi” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1955, Ankara 1956.
- CAFEROĞLU, Ahmet, “Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1964, Ankara 1965.
- CAFEROĞLU, Ahmet, “Türkçede “v” morfemi” *Türkiyat Mecmuası*, c. XVI. 1971, s. 27-38.
- CAFEROĞLU, Ahmet, *Anadolu Diyalektolojisi Üzerine Malzeme*, Ankara I, Ankara 1994.
- DENY, J. *Türk Dili Grameri-Osmanlı Lehçesi* (çev. A.U.Elöve), İstanbul 1941.
- ECKMANN, J. “Die karamanische Literatur”, *Philologiae Turcica Fundamenta*, II, s. 819-835
- ECKMANN, J. “Karamanlıcada Birkaç Gerundium Terkibi”, (çev.Müjdat Kayayerli), *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXVI, 2, Ankara 1988.
- ECKMANN, Janos, “Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar I Phonetica” *Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VIII. s. 165-200), Ankara 1950.
- ECKMANN, Janos, “Yunan Harfli Karamanlı İmlâsı hakkında”, *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, s. 27-31, Ankara 1950.
- EREN, Hasan, “Anadolu Ağızlarında Rumca, İslâvca, Arapça kelimeler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara 1960.
- EREN, Hasan, “Türk Dillerinde Metathese” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1953, Ankara 1953.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1953.
- EYİCE, Semavi, “Anadolu’da <Karamanlıca> Kitâbeler <Grek Alfabesiyle Türkçe Kitâbeler>”, *Belleten*, 1975, C. XXXIX, S. 153, s. 25-48.
- EYİCE, Semavi, “Anadolu’da Karamanlıca Kitâbeler(Grek Harfleriyle Türkçe Kitâbeler)”, *Belleten*, 1980, C. XLIV, S. 176, s. 683-696.
- EYİCE, Semavi, “Sallaville, Sévérien-Eugène Dalleggio, Karamanlidika, Yunan Harfleri ile Türk Dilinde Basılmış Kitapların Analitik Bibliyografyası 1, 1584-1850” *Belleten XVI, 102*, Ankara 1962, s. 369-374.
- GÜNGÖR, Harun, “Karamanlıca (Grek Alfabeli Türkçe) Bir Kitâbe”, *Türk Dünyası Araştırmaları* S. 33, s. 95-101, İstanbul 1984.
- GÜNGÖR, Harun, “Karamanlıca Üç Kitabe” *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, C.III, S. 34, s. 29-31, Ekim 1989.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

- GÜNGÖR, Harun, “Niğde-Nevşehir Yöresinde Karamanlca Kitâbeler”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Aralık 2000, s. 44-46.
- HAZAR, Mehmet -Oğuz ÖZDEM, “Karamanlı Türkçesi Alfâbesinin Kullanımı Üzerine”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/6*, Fall 2008.
- KARAHAN, Leyla, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara 1996.
- KORAT, Gürsel, “Karanlıkta Dil, Karamanlca, *Atlas, Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, S. 125, s. 56-74, Ağustos 2003,
- KORKMAZ, Zeynep, *Nevşehir İli Ağızları*, Ankara ?
- Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (Haz: Ahmet Topaloğlu-Ayverdi S.) III cilt, İstanbul 2005.
- ÖZKAN, Nevzat, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, Ankara 1996.
- SERTKAYA, Osman F “Grek Harfleriyle Yazılmış Anadolu Karamanlı Ağzı Metinleri Üzerine” *Journal of Turkish Studies*, 28/II Günay Kut Armağanı IV, s. 1-21, 2, 2004.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul 1901.
- TEKİN, Talat, “Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar, İbranî Yazısı ile Türkçe”, *Tarih ve Toplum*, S.1, s. 19-21, Ocak 1984.
- TEKİN, Talat, *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, İstanbul 1997.
- TİETZE, Andreas, *Wörterbuch der griechischen, slavischen, arabischen und persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch, Anadolu Türkçesindeki Yunanca, İslavca, Arapça ve Farsça Ödünçlemeler Sözlüğü*, İstanbul 1999.
- Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*, Ankara 2005.